

RAISKAUSKRIISIKESKUS TUKINAINEN

/TUKINAINEN RY

LAUSUNTO

Oikeusministeriö

Lainvalmisteluosasto

Lainsäädäntöneuvos Mirja Salonen

LUONNOS ARVIOMUISTIOKSI LASTEN SEKSUAALISEN HYVÄKSIKÄYTÖN JA SEKSUAALISEN RIISTON SEKÄ LAPSIPORNOGRAFIAN TORJUMISESTA ANNETUN EU DIREKTIIVIN SUHTEESTA SUOMEN LAINSÄÄDÄNTÖÖN JA KÄYTÄNTÖIHIN

Oikeusministeriö on pyytänyt lausuntoa luonnoksesta arviomuistioksi, joka koskee EU direktiiviä 2011/93/EU ja sen suhdetta Suomen lainsäädäntöön ja käytäntöihin. Muistiossa keskitytään lasten seksuaalista hyväksikäyttöä ja seksuaalista riistoa sekä lapsipornografian torjumista koskevan direktiivin edellyttämiin lainsäädäntötoimiin ja myös muihin toimenpiteisiin.

Raiskauskriisikeskus Tukinainen on aiemmin lausunut lasten suojelemista seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä koskevista asioista muun muassa oikeusministeriölle 30.6.2010 antamassaan lausunnossa (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 34/2010), arviomuistiosta antamassaan lausunnossa koskien oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 25/2012 sekä osittain myös oikeusministeriölle 12.9.2013 antamassaan lausunnossa (Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle rikoslain 20 luvun muuttamisesta).

Pydyttä lausuntonaan Raiskauskriisikeskus Tukinainen lausuu nyt seuraavaa:

1) RANGAISTUSASTEIKOT

Luonnoksessa arviomuistioksi todetaan, että Suomen lainsäädäntö täyttää direktiivin rangaistusten enimmäiskestoille säädetyt vaatimukset. Direktiivissä ei ole asetettu vaatimuksia lapsiin kohdistuvien rikosten vähimmäisrangaistuksille. Suomalaisessa oikeuskäytännössä rikosnimikkeiden enimmäisrangaistuksia tärkeämpiä seikkoja kuitenkin useimmiten ovat rikosnimikkeiden vähimmäisrangaistukset, koska useimmista muista EU-maista poiketen Suomessa tuomiot seksuaalirikoksissa perustuvat laissa määriteltyjen rangaistusasteikkojen alarajoille. Vain äärimmäisen harvoissa tapauksissa seksuaalirikosten rangaistukset mitataan rangaistusasteikkojen yläpäästä. Tämän vuoksi suomalaisessa lainsäädännössä olisi kiinnitettävä huomiota myös rikosten vähimmäisrangaistuksiin.

a) Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Olisi syytä pohtia uudestaan täyttääkö voimassaoleva rikoslain 20 luvun 5 §:n mukaisen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön maksimirangaistus, 4 vuotta vankeutta, direktiivin 3 artiklan vaatimukset, kun rikoksen kohteena on alle suojaikärajan oleva lapsi. Direktiivin mukaan seksuaalisesta kanssakäymisestä lapsen kanssa, joka ei ole saavuttanut seksuaalista itsemääräämisoikeutta koskevaa suojaikärajaa, on säädettävä artiklan 4 kohdan mukaan rangaistus, joka on enimmäiskestoltaan 5 vuotta vankeutta. Rikoslain 20 luvun 5 §:ssä on kysymys lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, joka kohdistuu alle suojaikärajan olevaan lapseen. Direktiivin 3 artiklan kohdat 2-4 koskevat alle suojaikärajan olevia lapsia.

Jos kyseisen rikoksen enimmäisrangaistukseksi Suomessa säädettäisiin direktiivin edellyttämä 5 vuotta vankeutta, rangaistuksen mittaamisessa voitaisiin paremmin huomioida erilaisten tekojen vaikutus rikoksen vahingollisuuteen myös perusmuotoisen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kohdalla. Tätä lakimuutosta tulisi harkita jo senkin vuoksi, kun on ilmeistä, että rangaistusten koventamisperusteita ei katsota tarpeelliseksi tässäkin yhteydessä lisätä rikoslain 6 luvun 5 §:ään.

b) Törkeän raiskauksen ja törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkit täyttyvät kovin harvoin oikeuskäytännössä.

Seksuaalirikosten tuomioissa kokonaisuusarviointi on johtanut varsin usein tekojen tuomitsemiseen perusmuotoisen tunnusmerkistön mukaan, eivätkä yksittäiset

kvalifiointiperusteet sellaisenaan ole olleet merkityksellisiä. Oikeuskäytäntö lapsiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa ei ole tehnyt tästä käytännöstä poikkeusta.

Raiskauskriisikeskus Tukinainen on viitannut aiemmassa 12.9.2013 antamassaan lausunnossa (Luonnos hallituksen esitykseksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta) oikeuskäytännössä ilmenneisiin epäkohtiin erityisesti seksuaalirikosten törkeän tekemuodon kokonaisuusarvioinnissa. Katsomme aiheelliseksi toistaa tässäkin yhteydessä aiemmin lausumamme:

"Valitettavasti oikeuskäytännössä törkeän raiskauksen tunnusmerkistö täyttyy kovin harvoin, vaikka raiskauksen kohteena olisi lapsi. Toivottavasti nyt esitetyn muutoksen jälkeen aiempaa useammin uhrin alaikäisyys korostuu myös teon kokonaisuutta arvioitaessa siten, että raiskaus myös kokonaisuutena arvioituna katsotaan törkeäksi uhrin ollessa alle 18-vuotias lapsi (... "ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen on törkeä"). Ongelmat oikeuskäytännössä liittyvät useimmiten kokonaisuusarviointiin.

Törkeää raiskausta koskevan tunnusmerkistön uudistamisessa olisi nyt mahdollista täsmentää myös tunnusmerkistössä mainitun hengenvaarallisen tilan syntymistä ja sen merkitystä tunnusmerkistön täyttymisen arvioinnissa. Käytännössä vaikka raiskaaja(t) on kuristanut alaikäistä lasta, tai oraalipenetraatiossa lapsiuhri on ollut tukehtua (mieltänyt kuolevansa tukehtumalla), raiskausta ei ole kuitenkaan kokonaisuutena arvioiden katsottu törkeäksi raiskaukseksi. Mielestämme hengenvaarallisten tilanteiden selventäminen nyt hallituksen esityksen perusteluissa törkeää raiskausta koskevan raiskauksen kohdalla olisi perusteltua."

Voimassaolevan rikoslain 20 luvun 7 pykälän tarkoittaman törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikko on 1-10 vuotta vankeutta.

Vähimmäisrangaistus on siis yksi vuosi vankeutta. Tämä on epäkohta suomalaisessa lainsäädännössä, ja lainsäädäntöä on siksi muutettava. Mitään ymmärrettävää perustetta lainsäätäjällä ei ole kertonut näin alhaiselle vähimmäisrangaistukselle. Yhden vuoden minimirangaistus on suuressa ristiriidassa ensiksikin sen oikeusministeriössä vireillä olevan lakimuutosesityksen kanssa, joka määritteli lapsen raiskauksen aina törkeäksi raiskaukseksi. Törkeän raiskauksen rangaistusasteikko on 2 - 10 vuotta vankeutta. Kun raiskaus kohdistuu lapseen, se tarkoittaa törkeän raiskauksen lisäksi myös törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Kummatkin rikosnimikkeet tulevat olemaan syytteiden ja tuomion perusteina. On hämmästyttävää, että tätä lainkohdan muuttamista rangaistusasteikon osalta ei lainsäätäjällä pidä nyt tärkeänä. Kysymys on

kuitenkin rikoslain 20 luvun kaikkein vakavimpiin kuuluvista rikoksista. Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö kohdistuu aina erityisen haavoittuviksi uhreiksi katsottaviin henkilöihin. Enimmäisrangaistuksen lisäksi myös minimirangaistus kertoo teon paheksuttavuudesta ja suomalaisen yhteiskunnan arvoista.

Raiskauskriisikeskus Tukinainen tässäkin lausunnossaan vaatii, että rangaistusasteikko rikoslain 20 luvun 7 pykälän tarkoittaman törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön osalta muutetaan. Vähimmäisrangaistus tulee korottaa yhdestä vuodesta ainakin kahteen vuoteen vankeutta törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön osalta.

c) Seksuaalinen hyväksikäyttö

Luonnoksessa arviomuistioksi todetaan, että suojaikärajan saavuttaneiden lasten osalta sovellettavaksi voi tulla rikoslain 20 luvun 5 §:n mukainen seksuaalinen hyväksikäyttö, jossa maksimirangaistus on direktiivin vaatimukset täyttävä.

Voimassa olevan rikoslain 20 luvun 5 §:n tarkoittaman seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikko on sakkoa tai enintään 4 vuotta vankeutta. On tiedostettava, että alaikäiseenkin henkilöön kohdistuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä rangaistuksena tekijälle voi olla vain sakkoa. Tästä tosiasiasta luonnoksessa arviomuistioksi ei ole mainintaa.

Kuten törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö myös seksuaalinen hyväksikäyttö on rikos, jossa oikeuskäytäntö liikkuu rangaistusasteikon alarajoilla.

Raiskauskriisikeskus Tukinainen vaatii, että lainsäädäntöä alaikäiseen kohdistuneen seksuaalisen hyväksikäytön osalta muutetaan. Alaikäiseen henkilöön kohdistuneen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikkoa tulee muuttaa siten, ettei sakkorangaistus siitä ole mahdollinen.

d) Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta / LAPSIPROSTITUUTIO

Direktiivin 2 artiklassa määritellään lapsiprostituutio, joka tosiasiallisesti merkitsee lasten seksuaalista hyväksikäyttöä. Mielestämme sellaista nimikettä kuin lapsiprostituutio ei tule määritellä Suomalaisessa lainsäädännössä, sillä käytännössä

usein erityisesti alaikäisiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin liittyy lasten ja nuorten lahjomista/"palkitsemista" kuten rahan tarjoamista alaikäiselle. Samasta asiasta on kysymys voimassa olevan rikoslain 20 luvun 8a §:n määrittelemässä "Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta" -rikoksessa, jossa rikoksen kohteena on 16-17 -vuotias lapsi. Laajasti ajatellen kaikki lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset ovat myös lasten seksuaalista hyväksikäyttöä ja "lapsiprostituutiota".

Arviomuistiossa todetaan, että 4 artiklan 7 kohta, joka koskee seksuaalista kanssakäymistä lapsen kanssa lapsiprostituution puitteissa, ei edellytä lainsäädännön muuttamista. Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että voimassa olevan rikoslain 20 luvun 8a §:n mukaisen rikoksen "seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta" rangaistusasteikko on **sakkoa tai vankeutta enintään 2 vuotta**. Rangaistus tekijälle alaikäiseen kohdistuneesta 'seksuaalisesta hyväksikäytöstä', jota kyseinen pykälä todellisuudessa tarkoittaa, voi siis olla myös sakkoa. Tässäkin kohdin suomalaisen oikeuskäytännön mukaisesti rangaistukset usein määrätään rangaistusasteikon alarajoilta etenkin ensikertalaisille (huom. tekijän kohdalla lieventämisperuste). Seksuaalirikokset, vakavatkaan, eivät näytä tekevän tästä poikkeusta. Luonnoksessa arviomuistioksi mainitaan mahdollisuudesta, että kyseiset teot tuomittaisiin helposti myös rikoslain 25 luvun mukaisina ihmiskaupparikoksina. Yksittäisissä tapauksissa on oikeuskäytännössä edelleen hyvin vaikeaa näyttää toteen, että kysymys olisi rikoslain tunnusmerkistön täyttävästä ihmiskaupasta. Esimerkiksi pornografisen esityksen määritelmä tässä yhteydessä on jäänyt epäselväksi.

Rangaistusasteikkojen muuttaminen alaikäisiin kohdistuneitten seksuaalirikosten osalta on mielestämme tarpeellista. Rangaistusasteikot kertovat rikosten paheksuttavuudesta, ja myös säädetyt vähimmäisrangaistukset osoittavat suojelukohteen erityisen haavoittuvuuden. Rangaistusasteikon nostaminen seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta -rikoksen kohdalla todennäköisesti myös ehkäisisi tällaisia tekoja, ja estäisi nuoria ajautumasta prostituutioon. Direktiivi ei ole esteenä rangaistusasteikon korottamiselle, ja on vaikea nähdä muitakaan syitä lievälle rangaistusasteikolle. Lapsen houkuttelevuus prostituoiduksi (seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta) näyttäytyy lähes bagatelli-rikoksena suomalaisessa lainsäädännössä?

Raiskauskriisikeskus Tukinainen vaatii, että lainsäädäntöä rikoslain 20 luvun 8a §:n osalta muutetaan. 'Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta' -rikoksen

rangaistusasteikkoa tulee muuttaa siten, ettei sakkorangaistus siitä enää ole mahdollinen.

2) KOVENTAMISPERUSTEET JA LIEVENTÄMISPERUSTEET

Luonnoksessa arviomuistioksi ei ole arvioitu voimassaolevan rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaisten rangaistuksen koventamisperusteiden lisäämistä. Mielestämme asiaa tulisi harkita uudestaan.

Rangaistuksen lieventämisperusteita sovelletaan usein ellei jopa useimmissa seksuaalirikostuomioissa. Ensikertalaisuus sellaisenaan lähes automaattisesti johtaa ehdolliseen vankeusrangaistukseen minkä tahansa seksuaalirikoksen yhteydessä. Lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset eivät tässäkään yhteydessä tee poikkeusta.

3) VAPAAEHTOISTYÖ

On erittäin toivottavaa, että lainsäädäntö rikostaustan tarkistamisesta säädetään koskemaan myös vapaaehtoistoimintaa. Suomessa tukihenkilöverkosto on pääosin perustunut kokonaan vapaaehtoistyöhön. Raiskauskriisikeskus Tukinainen on pyrkinyt käyttämään alaikäisten seksuaalirikosten tukihenkilöinä oikeudenkäynneissä kuitenkin ainoastaan työsuhteessa olevia henkilöitä. Alaikäisten uhrien oikeusturvan takaamiseksi vapaaehtoisten rikostaustan selvittämistä koskevat lainsäädäntötoimet olisi tärkeää saattaa loppuun mahdollisimman pikaisesti.

4) VICTIMS ROOM JA MUUT ERITYISJÄRJESTELYT

Käytännön toimin on mahdollista monin tavoin helpottaa seksuaalirikosten uhrien asemaa rikosprosessissa. Yksi näistä tavoista on lisätä 'Victims rooms' -mallia myös Suomessa. Yhteisiä suunnittelupalavereita uhrille tarjottavien erityistilojen osalta olisi hyvä järjestää myös poliisin kanssa.

Osassa Suomen oikeuslaitosta on jo käytössä erilliset odotustilat, uhrin kuuleminen on mahdollista ilman syytetyn läsnäoloa oikeussalissa, näköeste on mahdollinen asianomistajan ja syytetyn välille jne. Nämäkään järjestelyt eivät ole kaikkialla Suomessa mahdollisia, tai niitä saadakseen pitää ainakin käydä tiukahkoja keskusteluja, miksi raiskauksen tai hyväksikäytön uhri tarvitsee erillisen tilan. Jos asianomistajalla ei ole ollut avustajaa, hänelle ei aina ole tarjottu näitä

erityisjärjestelyjä, eikä kukaan ole missään vaiheessa kertonut hänelle tällaisista mahdollisuuksista.

Video- ja muiden audiovisuaalisten välineiden käyttöä tulisi lisätä asianomistajan todistelussa seksuaalirikoksia koskevissa oikeusprosesseissa. Etenkin alaikäisten henkilökohtaista läsnäoloa vaativia toistuvia kuulemisia eri oikeusasteissa tulisi tarpeen mukaan välttää, ja sitä varten luoda uusia hyviä käytäntöjä.

Uhreille tarkoitettut huoneet voisivat myös olla nykyistä viihtyisämpiä, mikä on mahdollista toteuttaa täysin käytännön toimin. Oikeuslaitoksen arvovalta nousisi moninkertaisesti seksuaalirikosten uhrien näkökulmasta, jos erityisjärjestelyjä lisättäisiin kaikissa oikeusprosessin vaiheissa. Järjestelyillä helpotetaan huomattavasti uhrin asemaa, minimoidaan uudelleen traumatisoitumisen riskit, helpotetaan asianomistajan kuulemista, ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset mahdollistuvat aiempaa paremmin myös uhreille. Syytetyn puolustajan käytökseen seksuaalirikoksen uhria kohtaan ja tämän esittämiin kysymyksiin tulisi myös kiinnittää aiempaa enemmän huomiota oikeussalissa.

Muita käytännön toimia, joita mielestämme oikeuslaitoksen puitteissa tulisi kehittää, ovat esimerkiksi lasten ja erillään asuvan vanhemman tapaamisjärjestelyt. On kohtuutonta edellyttää, että lapsen äiti joutuu kohtaamaan lapsen isän säännöllisesti niissäkin tapauksissa, kun äidin raiskaaja/hyväksikäyttäjä on lapsen isä. Etenkin alaikäiselle äidille nämä tilanteet tuottavat epäinhimillisen paljon kärsimystä. Tuomioistuimissa pitäisi olla enemmän asiantuntemusta myös poikkeuksellisista tapaamisjärjestelyistä. Valvotut tapaamiset tulisi määrätä siten, ettei lapsen äiti joudu kohtaamaan raiskaajaansa. Mikäli lainsäädäntöä ei voida muuttaa, ohjeistuksia tulisi laatia näiden tilanteiden varalta.

5) UHRIN AUTTAMINEN, TUKEMINEN JA TUKIPALVELUIDEN RAHOITUS

Direktiivin 19 artikla koskee uhrien auttamista ja tukemista. Samalla todetaan vuoden 2001 ns. uhripuitepäätöksen mukaisesti, että kysymyksessä ovat erityisen haavoittuvaiset uhrit. Puitepäätöksen on korvannut sittemmin EU uhridirektiivi.

Luonnoksessa arviomuistioksi todetaan, että 19 artikla ei edellytä lainsäädäntömuutoksia vaan käytännön toimia. On hyvä muistaa, että myös kolmas

sektori auttaa, tukee, neuvoa ja ohjaa alaikäisiä rikosten uhreja. Tukinainen ry seksuaalirikosten uhrien tukijärjestönä on päivittäin työssään tekemisissä alaikäisten, lähinnä 13-17 -vuotiaitten seksuaalirikosten uhrien tai heidän läheistensä kanssa joko puhelinpäivystyksissään tai heitä tapaamalla. Myös konsultaatiot viranomaisten ja koulujen kanssa ovat tavallisia. Rikokset ovat voineet tapahtua aikaisemmin lasten ollessa vielä nuorempia. Kokemuksemme mukaan viranomaisten yhteistyö ei edelleenkään toimi esimerkillisellä tavalla, odotusajat ovat pitkät, tapaamisiin alaikäisten seksuaalirikosten uhrien (13-17 v.) kanssa käytetään liian vähän aikaa eikä kaikkea ohjausta, terapiaa eikä etenkin oikeudellista neuvontaa ole tarjolla oikeusprosessin kaikissa vaiheissa. Käytännön yhteistyöverkoston toimintatavat vaihtelevat tai niitä ei ole ollenkaan.

Kaikki seksuaalirikokset, ja erityisesti lapsiin ja nuoriin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat rikoksia, jolloin tukeminen, informointi ja käytännön apu pitäisi olla saatavissa helpolla tavalla ja niin varhaisessa vaiheessa kuin mahdollista. Tukinaisen työssä on havaittu, että mahdollisuus anonyymiyteen on hyvä vaihtoehto tapausten alkuselvittelyissä, luottamuksellisen keskusteluyhteyden luomisessa, tuen hankkimisessa uhrille ja hänen eteenpäin ohjaamisessaan.

Pidämme välttämättömänä, että seksuaalirikosten uhrien tukipalvelujen rahoitus saatetaan nyt kohdalleen. On myönnettävä se tosiasia, että julkiselle sektorille säädetyt tehtävät eivät toteudu käytännössä, vaikka kuinka haluaisimme pitää yllä sitä ihannekuva. Tosiasiassa kolmas sektori paikkaa merkittäväällä tavalla viranomaisten työtä jatkossakin.

6) OIKEUSVIRANOMAISTEN KOULUTUS

Erityisen haavoittuvien uhrien kuten seksuaalirikosten uhrien kohtelu arvokkaalla ja kunnioittavalla tavalla on tärkeää. Se on myös uhrien oikeus. Tämän vuoksi tiedon jakaminen traumatisoitumisen vaikutuksista, hienotunteisen kohtelun tärkeydestä ja muutoinkin uhrien asemasta tulisi toteuttaa säännöllisinä koulutuksina kaikille, jotka uhreja kohtaavat työssään. Toivottavasti siksi esimerkiksi Raiskauskriisikeskus Tukinaisen koordinoimalle sensitiivisyyskoulutukselle löytyy valtion rahoitusta vuodesta 2014 eteenpäin tulevina vuosina.

7) TEKIJÖIDEN HOITONOHJAUS JA MUU RIKOSTEN ENNALTAEHKÄISY

Tekijöiden hoitoon ohjaus on tärkeää, mutta sillä ei saa korvata tekijälle tulevaa rangaistusta tehdystä teosta tai teoista (vrt. sovittelu). Kaikki toimet, jotka voivat katkaista tekijöiden seksuaalirikoskierteen tai muun väkivallan jatkamisen ovat arvokkaita.

Lähestymiskiellon ja erityisesti perheen sisäisen lähestymiskiellon osalta käytäntöjä (ja/tai lakia) valvonnan osalta olisi tarpeen kehittää. Muista maista saatuja kokemuksia hyödyntämällä voisi olla hyvä miettiä myös Suomessa mahdollisuutta ottaa käyttöön uhreille tarjottava ”häätäpainike” uhrin hengen ja/tai seksuaalisen itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi ja toistuvan väkivallan ehkäisemiseksi. Tekijälle asennetun pannan avulla tieto lähestymiskiellon rikkomisesta tulisi heti poliisiin tietoon. Järjestelmää voitaisiin käyttää myös toistuvan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisemiseksi esimerkiksi lähestymiskiellon ja/tai rikostutkinnan aikana.

Helsingissä, syyskuun 30. päivänä 2013

Raiskauskriisikeskus Tukinainen
/Tukinainen ry